

CULTUREEL CENTRUM CORROSIA
CENTRUM BEELDDE KUNST FLEVOLAND
MARKT 7-11
1354 AP ALMERE HAVEN
WWW.CORROSIA.NL

Visualisatie scheepswraklocaties

Introductie:

In Flevoland liggen bijna vierhonderd scheepswrakken die lang geleden door de Zuiderzee zijn verzwolgen. Deze wrakken zijn niet zichtbaar voor het publiek. De Gemeente Almere wil acht van deze historische plekken op een bijzondere wijze visualiseren. Het idee is om deze plekken te markeren door middel van een (scheeps)mast die als basis dient voor een kunstwerk.

Kunstwerk:

De masten - variërend in hoogte - worden de "draggers" van de kunstwerken. Voor elke locatie is een bedrag van € 6.000 gereserveerd waarvoor het kunstwerk dient te worden uitgevoerd. Dat is exclusief mast, plaatsingskosten en vergunningen.

Procedure:

Kunstenaars - met name Almeerse en Flevolandse - kunnen een schetsontwerp indienen voor een (of meer) van de locaties. De manier van presenteren wordt vrijgelaten. Het vervolgtraject van definitieve ontwerpen, planning en plaatsing wordt begeleid vanuit CCCorrosia/CBK Flevoland. Deadline voor indiening van de ontwerpen is 1 mei 2006. Stuur met uw ontwerp ook een curriculum vitae mee met uw opleidingen en tentoonstellingen met eventueel een aantal foto's van recent werk. Vermeld bij toezending uw naam en adres zodat wij u het materiaal na de selectie terug kunnen zenden.

Een deskundige commissie zal de ontwerpen selecteren en geschikte kunstwerken nader toetsen aan het programma van eisen. Het oordeel van de commissie is bindend.

Het schetsontwerp blijft geestelijk eigendom van de kunstenaar. Na aanvaarding van de opdracht stemt de kunstenaar toe in het gebruik van beeldmateriaal voor websites en publicaties.

De geselecteerde kunstwerken zullen te zien zijn op onze website:
www.corrosia.nl.

De gemeente Almere gaat het project op www.almere.nl/archeologie vermelden. Op website www.projectenbankcultuurhistorie.nl is meer informatie te vinden is over archeologische vondsten in Nederland.

Programma van Eisen:

Criteria gemeente Almere (geldt voor alle wrakken)

- De kunstwerken geven op herkenbare wijze een vertaling van wat in de ondergrond aanwezig is. Op termijn worden zij als vanzelfsprekend met scheepswrakken geassocieerd;
- De kunstwerken zijn prikkelend. Zij maken mensen nieuwsgierig, zetten mensen aan het denken, stimuleren hen tot een eigen interpretatie en tot het zoeken naar meer informatie;
- De kunstwerken bevatten een link naar inhoudelijke informatie (via bijvoorbeeld link naar website www.almere.nl/archeologie);
- De kunstwerken passen in de omgeving en zijn visueel aantrekkelijk, ook in een eventuele toekomstige nieuwe inrichting van de omgeving;
- Alle kunstwerken vormen met elkaar een eenheid, maar geen gesloten eenheid. Het moet mogelijk zijn de eenheid in de toekomst uit te breiden naar andere, al dan niet nog op te sporen, locaties met scheepswrakken. De eenheid is dus geen gesloten verhaal, maar eerder een boek met een open eind en een open begin;
- De kunstwerken zijn herkenbaar als individueel beeld, maar ook als onderdeel van een eenheid die een bepaalde boodschap uitdraagt;
- De kunstwerken zijn ondersteunend bij de cultuurhistorische fietsroute. Zij zijn dus ook op te vatten als onderdeel van het verhaal van de wordingsgeschiedenis van Almere;
- De kunstwerken zijn zichtbaar vanaf de plek waar je kunt komen;
- De kunstwerken zijn onderhoudsvriendelijk, duurzaam en bestendig ook in financiële zin.

Criteria Monumentenwet (geldt voor alle wrakken behalve wrak 1258 en 60166)

Acht van de voor visualisatie geselecteerde wrakken zijn wettelijk beschermd. Dit betekent onder meer dat voor elke verandering aan of op het terrein een vergunning nodig is. Die vergunning wordt verleend door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) die mede om die reden zitting heeft in de stuurgroep. De ROB stelt eisen waaraan de visualisatie van de wrakken moet voldoen om de vergunning te kunnen verkrijgen. Deze eisen zullen vooral betrekking hebben op grondverstoringen voortkomend uit de fundering van de kunstwerken.

Wrak 12426

Waterschepen gebruikt voor visserij of als transport- en sleepboot

In Almere zijn tot nog toe drie wrakken van waterschepen gevonden. Eén wrak ligt pal langs het talud van de A27, ter hoogte van de Hoge Vaart. Dit waterschip is in de 16e eeuw gebouwd en is in de tweede helft van diezelfde eeuw vergaan. Toen het in 1978 werd ontdekt, staken houten delen van het schip boven het maaiveld uit. De bovenkant van het schip is beschadigd, mogelijk door overvarende schepen, en later – na de inpoldering – door een drainagesleuf die ter hoogte van de mast dwars door het wrak is getrokken. Het wrak is na een kort archeologisch onderzoek afgedekt met folie en aarde (ingekuuld) waardoor de locatie als een verhoging zichtbaar is. Om te voorkomen dat het wrak door de druk van de dijk vervormt, is in het talud een keerwand aangebracht van 3,6 meter hoog en 80 meter lang. Inmiddels hebben oeverwaluwen de wand ontdekt en in gebruik genomen als nestplaats.

Waterschepen zijn zwaar gebouwde, stabiele schepen, met sterke zeilen en masten. De naam waterschip hangt waarschijnlijk samen met de aanwezigheid van een bun. Een bun is een afgesloten ruim gevuld met water. Waterschepen werden gebruikt als vissersschepen, maar ook voor het vervoer van vis naar de thuishaven of naar de vismarkt. De vis werd levend in de bun bewaard. Waterschepen werden ook ingezet als sleepboot, bijvoorbeeld om grote zeeschepen zoals Oost-Indiëvaarders over de ondieptes van de Zuiderzee naar de haven te slepen. In de 18^e eeuw kwam deze transporttak zo tot bloei dat er zelfs sleepbedrijven waren die op contractbasis sleepdiensten aanboden naar Amsterdam en verschillende Zuiderzeehavens.

De twee wrakken in Almere Hout zijn op de kaart met het fietsroutenetwerk van Almere aangegeven.

Extra criteria Rijkswaterstaat voor wrak 12426

De A27 wordt op termijn (dit kan 10 jaar, maar ook nog 20 jaar duren) uitgebreid naar 2X3 rijbanen. Op het moment dat dit gebeurt komt het scheepswrak onder of tussen de rijbanen te liggen.

Vooralsnog is uitbreiding van de A27 niet aan de orde. Hierbij moet worden uitgegaan van de volgende voorwaarden:

- Er mag geen aanlichting van het object plaatsvinden;
- Het object moet statisch zijn of een statische indruk maken;
- Het object is direct herkenbaar vanaf de weg, mensen kijken er niet te lang na;
- Het terrein waar het wrak ligt blijft onbereikbaar voor mensen, de aanwezige sloot wordt bij voorkeur verbreed;
- Er worden geen (voor de weggebruiker zichtbare) felle kleuren toegepast;
- Er worden geen (voor de weggebruiker leesbare) letters en/of teksten toegepast.

Wrak 12303

Vrachtschip

Het 15^e Zeeuwse vrachtschip (15,4 bij 4,3 meter) moet, zo blijkt uit enkele vondsten uit het schip, rond 1500 zijn vergaan. Het schip is zo goed als compleet. Alleen de mast, de tuigage en de luiken van het ruim ontbreken. De romp van het schip is overnaads gebouwd, dat wil zeggen dat de huidplanken van de romp, net als dakpannen, een klein stukje over elkaar heen liggen. Overnaads bouwen was gebruikelijk van de 14^e tot de 16^e eeuw. Aan het einde van de 15^e eeuw begon men over te gaan op "karveel": een bouwwijze waarbij de huidplanken tegen elkaar werden gelegd. Zo waren dikkere planken mogelijk, kon een groter schip gebouwd worden en dus meer vracht worden vervoerd. Vrachtschepen vervoerden van alles en nog wat. Naast goederen, zoals brandstof, bouwmaterialen en landbouwproducten, werd ook levende have vervoerd, evenals mest en stadsvuil. Wat het vrachtschip in Pampus vervoerde is nog niet bekend. Het vrachtschip is na een kort archeologisch onderzoek ingekuild en door een sloot omgeven. Zo blijft het ter plaatse behouden. Sinds kort is het wrak ook nog wettelijk beschermd.

Extra criteria Domeinen voor wrak 12303

- Kunstwerken mogen niet belemmerend zijn voor de uitvoering van de bestaande beheerwerkzaamheden van het terrein (inclusief eventueel maaien en zaaien);
- Bij het ontwerp dient men in verband met de zichtbaarheid van de kunstwerken vanaf de plek waar men kan komen, rekening te houden met het soort gewas, zoals mais;
- Het is bezoekers niet toegestaan de gronden van Domeinen te betreden, bijvoorbeeld om naar het kunstwerk te gaan;
- Het plaatsen van de kunstwerken zal in overleg met Domeinen en de grondgebruiker gebeuren.

Wrak 12313 en 12407

Vrachtschepen met kalk en baksteen als lading

In 1989 werd bij werkzaamheden ten noorden van het Fischerpad in Almere Pampus het wrak van een 19^e eeuwse vrachtschip (12407) gevonden, geladen met rode bakstenen. In 1981 kwam bij het graven van een diepe greppel tussen de A6 en de spoorlijn in Almere Poort, een wrak van een klein 17^e eeuwse vrachtschip (13,25 bij 2,5 meter) te voorschijn. Dit schip was nog geladen met kalk (12313) en in het vooronder lag een voorraadje turf.

Kalk als bouw materiaal

De kalk werd verwerkt tot metselkalk, dat gebruikt werd bij de bouw van bijvoorbeeld stenen huizen. De metselkalk werd gemaakt in kalkovens. Deze stonden bij havensteden waar schippers van vrachtschepen gemakkelijk de noodzakelijke grondstoffen voor metselkalk konden aanvoeren. Dat waren: kalksteen, schelpen en brandstof. De schelpen kwamen vooral van de Waddenzee en van het strand bij Zandvoort of Katwijk. De schelpenvissers brachten hun oogst met paard en wagen naar een verzamelplaats bij Beverwijk. Vrachtschepen vervoerden de schelpen van Beverwijk over het IJ en de Zuiderzee naar de kalkovens. Voor het stoken van de kalkovens werd meestal turf gebruikt. Ook dit werd in de regel met vrachtschepen vervoerd. De meeste kalkovens stopten aan het einde van de 19^e eeuw met hun activiteiten. De laatste sloten aan het einde van de 20^e eeuw. Sommige kalkovens zijn herbouwd en nu in gebruik als restaurant. Een boottocht met het veer van Almere Haven naar Huizen voert langs de gereconstrueerde kalkovens van Huizen.

De twee vrachtschepen nu

Van het wrak in Almere Pampus is weinig te zien. Het wrak in Almere Poort is afgedekt met folie en een grondlaag. Het schip is sinds eind 2004 wettelijk beschermd en aangegeven op de kaart met het fietsroutenetwerk van Almere.

Extra criteria Domeinen voor wrak 12407

- Kunstwerken mogen niet belemmerend zijn voor de uitvoering van de bestaande beheerwerkzaamheden van het terrein (inclusief eventueel maaien en zaaien);
- Bij het ontwerp dient men in verband met de zichtbaarheid van de kunstwerken vanaf de plek waar men kan komen, rekening te houden met het soort gewas, zoals mais;
- Het is bezoekers niet toegestaan de gronden van Domeinen te betreden, bijvoorbeeld om naar het kunstwerk te gaan;
- Het plaatsen van de kunstwerken zal in overleg met Domeinen en de grondgebruiker gebeuren.

Wrak 12310

Hele gezinnen aan boord van een schip

In 1974 werd aan de Brikweg in Almere Pampus het wrak van een tjalkachtig vrachtschip (21 bij 4,5 meter) ontdekt, herkenbaar aan een bolle voor- en achterzijde en een groot laadruim. In de voorsteven werden drie tinnen lepels, een munt uit 1752 en een bos zwavelstokjes gevonden. Het schip dateert uit de tweede helft van de 18^e eeuw, een periode dat hele gezinnen op schepen woonden.

Van walbewoners tot waternomaden

In de Middeleeuwen kon een schipper bogen op status. Vaak was hij schipper en handelaar tegelijk en bezat hij een pakhuis en woning op de kade. Schippers waren toen in heel wat stedelijke bestuurscolleges vertegenwoordigd. Na de Middeleeuwen veranderden schippers van vrachtschepen van walbewoners in waternomaden die met hun hele gezin aan boord leefden. In de tweede helft van de 18^e eeuw, de periode dat het tjalkachtige vrachtschip van de Brikweg is gebouwd, heeft zich dat proces al voltrokken. In die tijd voeren er zo'n 8.000 tot 10.000 schepen op de Zuiderzee.

Wilde vaart op de Zuiderzee

De vaart op de binnenwateren werd na de Middeleeuwen vooral gedomineerd door de beurtvaart en schippersgilden. Een beurtschipper voer op gezette tijden tussen vaste bestemmingen op en neer. Hij was gebonden aan allerlei bepalingen zoals vaste tarieven en het aantal schippers dat op een bepaald traject mocht varen.

Op de Zuiderzee was toen vooral sprake van wilde vaart met vrije schippers die op hun vrachtschepen massagoederen zoals brandstoffen, bouw materiaal en landbouwproducten vervoerden. Wilde vaart betekent een veel minder regelmatig bestaan. Steeds meer schippers gaven hun woning aan de wal op en haalden hun gezinnen aan boord. Wonen op het schip spaarde de kosten van een huis uit en meewerkende kinderen vervingen de knechten.

Tot voor kort werd gedacht dat gezinsbewoning op schepen pas na 1850 opkwam als gevolg van een verlate industriële revolutie in Nederland. Uit recentelijk scheepsarcheologisch onderzoek blijkt echter dat dit al vanaf 1700 voorkomt. Zowel de aantallen voorwerpen uit scheepswrakken als de aard daarvan duiden er op dat op schepen steeds meer in gezinsverband werd geleefd. In de 17^e eeuw lijkt het aantal opvarenden op een schip zich nog tot 2 te beperken. Daarna moet rekening worden gehouden met 2 tot 6 mensen aan boord.

De locatie van het vrachtschip aan de Brikweg is herkenbaar aan een verhoging en aangegeven op de kaart met het fietsroutenetwerk van Almere. Het schip is sinds eind 2004 wettelijk beschermd.

Extra criteria Flevolandschap voor wrak 12310

- Stichting Flevolandschap is niet aansprakelijk voor schade e.d. aan kunstwerk;
- Kunstwerk mag niet uitnodigen tot het betreden van de omliggende grond/terrein(en). Dit i.v.m. overlast / schade (erfpachts)eigendom of schade aan gewassen, vee e.d. van pachters;
- Visualisatie mag niet belemmerend zijn voor uitvoering van diverse beheerwerkzaamheden op het terrein.

Wrak 12406

Degelijke vrachtschepen

In 1981 kwam bij het graven van een diepe greppel in Sallandse Kant een wrak van een degelijk gebouwd 16^e eeuws vrachtschip (17 bij 5 meter) te voorschijn. Het schip is zo goed als compleet met roer en grote delen van de voor- en achtersteven. Ook het wrak van een 16^e eeuws vrachtschip (14,25 bij 4,25 meter) in Almere Poort, ten westen van de spoorlijn, is zo goed als compleet. Het heeft zelfs nog gang- en binnenboorden en delen van de tuigage. Beide schepen maakten ooit deel uit van de vloot vrachtschepen die op de Zuiderzee voeren en die bijdroegen aan de bloei van de Nederlandse economie.

Bloeiende handel

De opkomst van de handel over de Zuiderzee begint met het ontstaan van de eerste handelssteden in de Hanzetijd (hoogtepunt tussen 1200-1500): Hindeloopen, Workum, Kampen en Harderwijk. De vrachtschepen vervoerden van alles waaronder turf, steenkool, brandhout, bakstenen, schelpen, hout, dakpannen, kalk, graan, hooi, aardappelen, vee, mest en stadsvuil. Door het verval van de Hanze en de opkomst van de koloniale handel moest Hanzestad Kampen aan het begin van de 16e eeuw haar leidende rol afstaan aan het opkomende Amsterdam. Amsterdam was in de 17^e en 18^e eeuw de grote stapelmarkt van de Europese goederenhandel. De zeeschepen voerden van Amsterdam over de Zuiderzee, langs Wieringen via het Texelse Gat of onderlangs de Friese kust via het Vlie naar de Noordzee. Deze route slibde in de loop van de tijd steeds meer dicht. Het gebruik van scheepskamelen (droogdokken) waarin zeeschepen met grote diepgang werden versleept bracht niet langer soulaas. Deze situatie leidde in de 19^e eeuw tot de aanleg van het Noord-Hollands Kanaal en het Noordzeekanaal, die Amsterdam direct met de Noordzee verbinden.

Belang voor de binnenvaart

Ook al is de Zuiderzee niet meer het economisch hart van Nederland, het tegenwoordige Marker- en IJsselmeer zijn nog altijd belangrijk voor de binnenvaart. De route Amsterdam-Lemmer is een onmisbare schakel voor de scheepvaart van en naar Noord-Nederland en Noord-Duitsland.

De wrakken in Almere Poort en in Sallandse Kant zijn ingekuuld en sinds eind 2004 wettelijk beschermd. Het wrak in Sallandse Kant is aangegeven op de kaart met het fietsroutenetwerk van Almere.

Criteria voor wrak 12406 Sallandse Kant

- Toekomstig bedrijfsgebouw moet zichtbaar blijven vanaf de weg;
- Kunstwerk moet passen in de omgeving;
- Het kunstwerk mag geen belemmering zijn voor de toegankelijkheid van het terrein;
- Ten behoeve van het kunstwerk mogen geen bomen worden gekapt;

Wrak 60166

Een Almeers wrak elders herbegraven

In 1986 werd tijdens de aanleg van een riolering in Almere Stad, op de grens tussen Markerkant en Kruidenwijk, het wrak van een Middeleeuwse kogge (16 bij 4 meter) gevonden. Het schip is in 1986 gelicht en in 1987 herbegraven op het scheepskerkhof in Zeewolde.

'Kogge' is een verzamelnaam voor schepen met een ronde scheepsromp, een overnaads gebouwde scheepshuid en het, oorspronkelijk, ontbreken van een dek. De kogge is verbonden aan de bloeitijd van de Hanze (1200-1500) en staat veelvuldig afgebeeld op stadszegels. Het schip voer van de Golf van Biskaje tot aan de Oostzee.

Het oudst bekende Almeerse scheepswrak

De kogge in Almere Stad kon niet ter plaatse bewaard blijven omdat er een woonwijk moest verrijzen. Er werd besloten tot een noodonderzoek, demontage en herbegraving. Het onderzoek toonde aan dat het schip aan het begin van de 15^e eeuw moet zijn vergaan. Het is daarmee het oudste schip dat in Almere is ontdekt. Het schip bevatte 52 voorwerpen waaronder steengoedkannen, scheepsgereedschap, enkele zilveren munten en een ongeveer 25 cm lange houten klepper. Het handvat van de klepper stelt een vrouwenfiguur voor.

Na het demonteren van het wrak zijn de onderdelen van het schip op schaal nagetekend en is van de romp een houten model gemaakt. In de haven in Kampen kunt u een replica van een kogge zien.

Scheepskerkhof

De kogge is herbegraven op het kerkhof voor scheepswrakken bij de Nijkerkerbrug in Zeewolde. Hier liggen waardevolle scheepswrakken die niet geconserveerd kunnen worden op de plaats waar ze gevonden zijn. Op het kerkhof is de waterstand hoog genoeg om te zorgen dat het hout van de wrakken nat blijft. Zo kan er geen zuurstof bijkomen en wordt rotting van het hout zoveel mogelijk vertraagd. De kogge uit Almere Stad heeft gezelschap van zes andere wrakken.

Extra criteria gemeente wrak 60166 in Kruidenwijk

- Het kunstwerk mag geen belemmering zijn voor de toegankelijkheid van het terrein;
- Ten behoeve van het kunstwerk mogen geen bomen worden gekapt;
- Voorzieningen nabij een speelplaats / speelplek en / of voorzieningen die aanleiding geven tot spelen, moeten voldoen aan het Attractiebesluit van de gemeente.
- Voor het wrak in Kruidenwijk behoort een kunstwerk dat tevens speelobject is tot de mogelijkheden.

Wrak 12311

De ondergang van een schip

Van de ondergang van sommige schepen zijn verhalen overgeleverd. Als een schip zinkt, is iedereen natuurlijk aan dek: pompen, zeil minderen, het anker uitgooien. Alles wordt geprobeerd om te redden wat te redden valt. Zinkt het schip toch dan proberen de schipbreukelingen zwemmend of met de hulp van derden de wal te bereiken.

Een zinkend schip

In 1973 werd in sloottaluds op de grens tussen Almere Pampus en Almere Poort een vrachtschip (16,3 bij 4,4 meter) gevonden. Het schip moet na 1670 zijn gezonken. Een schip dat eenmaal nabij de kust van de Zuiderzee gezonken was, was niet meteen helemaal uit het zicht verdwenen. Zo zagen Harderwijkers de dag na de stormramp in 1916 een gezonken vrachtschip voor de kust. Er zaten mensen in de mast van het schip. Ondanks de aanhoudende storm wist een schip de haven te verlaten en de drenkelingen te redden.

Het schip op de grens tussen Almere Poort en Almere Pampus is kort na de ontdekking afgedekt en met een sloot omgeven en sinds eind 2004 wettelijk beschermd. Het is aangegeven op de kaart met het fietsroutenetwerk van Almere.

Wrak Haven (wrak 12458)

Extra criteria gemeente wrak 12458

- Het kunstwerk mag geen belemmering zijn voor de toegankelijkheid van het terrein;
- Ten behoeve van het kunstwerk mogen geen bomen worden gekapt;
- Voorzieningen nabij een speelplaats / speelplek en / of voorzieningen die aanleiding geven tot spelen, moeten voldoen aan het Attractiebesluit van de gemeente.
- het kunstwerk past uitstekend in de lijn om meer oriëntatie en herkenning te bieden aan het gebied.